

Egyházi autonómia törekvések a 17. század végi Erdélyben

I. BEVEZETÉS

Az Erdélyi fejedelemség idején (1541–1691) a négy bevett felekezet rendszerében szerepelt a római katolikus egyház, ez elvileg biztosította számára az államilag elismert egyházi entitásoknak járó jogokat: teljes mértékű vallásszabadságot, önrendelkezést, állami támogatást.^[1] Mindezek ellenére a 16. század végétől a 17. század végéig meglehetősen szerény helyet foglalt el mind a politikai, mind a társadalmi életben. A kinevezett katolikus püspök nem foglalhatta el helyét az erdélyi püspöki székekben, a stallumot ideiglenesen egy püspöki vikárius töltötte be. Az 1615-ben létrehozott *Status Catholicorum Dominorum* az erdélyi római katolikus rendek vallásjogi érdekeit képviselte az erdélyi országgyűléseken.^[2] A létrehozott katolikus status az Erdélyi fejedelemségben részben politikai, részben egyházi érdekeket képviselt, ám működése elé számos akadályt gördítettek. A fejedelemség idején a katolikusok nem működtethettek felső iskolákat és egyházi missziós munkát sem folytathattak.^[3] Mindez nem tudta teljesen meggátolni az Erdély Római Katolikus Egyház római katolicizmus és az Erdélyi Görögkeleti egyház (Ortodox) közötti kapcsolatteremtés lehetőségét. A két egyház között létrejött kapcsolat intézményesített formát öltött az 1697–1701 közötti időszakban az Erdélyi Görögkeleti Egyház egy részének az Erdélyi Római Katolikus Egyházzal való uniója révén.^[4]

A Habsburg politika erdélyi hatalmának növelése érdekében a katolikus egyház térhódítását támogatta. Ennek egyik járható, „hivatalos” útja az ortodoxiával való unió volt.^[5] A bécsi udvari diplomácia korán észrevette, hogy a hajdani Erdélyi fejedelemség idején létrejött három nemzet és négy vallás közötti szoros együttműködés megbontásával megnyílhat az út a Habsburg dominancia megteremtése előtt. A francia és más nyugat-európai abszolút uralkodók példáját követve a Habsburg-ház a soknyelvű és vallású Monarchia területét egységesíteni kívánta, és az összetartó erőt egyedül a római katolikus vallásban vélte megtalál-

[1] Benda, 1994, 1–5.

[2] Peris, 1998, 150.

[3] Craciun, 1999, 57–93.

[4] Dumitran – Gudor – Danila, 2000, 269.

[5] Uo. 271–272.

ni.^[6] Az a tény, hogy a Habsburgok a négy bevett vallás (katolikus, evangélikus lutheránus, református, unitárius) közül a katolikus vallás erdélyi térhódítását tűzték ki célul, annak részben vallási, részben pedig birodalmi okai voltak.^[7]

A 17. század végén a még többségében kálvini hitelveket valló erdélyi magyarságot rebellióval és törökbarátsággal gyanúsította meg a Habsburg Udvar. Vele szemben olyan megbízható szövetségeseket keresett, akiket hatalmi túlsúlyba juttatván bármikor számíthatott lojalitásukra. A bécsi politika szándékának megvalósítását két tényező akadályozta. Az első az volt, hogy a katolikusok mind számarányukban, mind politikai súlyukban elmaradtak a még mindig politikai túlsúllyal rendelkező protestáns rendekkel szemben.

A másik fontos tényező a *Diploma Leopoldinum*ban lefektetett rendelkezés volt, amely alapján I. Lipót magyar király azt ígérte, hogy a három nemzet és a négy bevett vallás között az önálló fejedelemség idején fennállott viszonyokat változatlanul betartja. A három nemzet és a négy vallás számarányának megbontása a *Diploma Leopoldinum*ban megfogalmazottak megsértése nélkül kivitelezhetetlen volt.^[8] Egyedüli törvényes és járható út a megtűrt státuszú és relatív többségben élő görögkeleti (ortodox) vallású román nemzeti kisebbség jogi helyzetének megváltoztatása volt a katolikus vallás felvételével. A román görögkeleti (ortodox) nemzeti és vallási kisebbség Erdélyben „teljes szabadságot élvezett saját püspökeinek kormánya alatt, élhette a maga külön egyházi életét, de a bevett felekezeteknek nem osztályrészül jutó politikai jogokat élvezett.”^[9]

II. AZ UNIÓ VALLÁSÜGYI KÉRDÉSEI (1697-1701)

Az erdélyi románok vallási uniójának gondolata először az Erdélyben megtelepedett jezsuita rendben fogalmazódott meg. A jól képzett és az erdélyi egyházi, társadalmi viszonyokat kiválóan ismerő rend egyik kimagasló képviselője Baranyi László Pál (1657-1719) volt. A Gyulafehérvárra kinevezett jezsuita atya jó kapcsolatokat ápolt az erdélyi románok egyházi és szellemi vezetőivel. Ő volt az, aki Theofil erdélyi görögkeleti metropolitával való tanácskozása során először vetette fel a román görögkeleti (ortodox) egyháznak a római katolikus egyházzal való unió lehetőségeit, megvilágítva, kecsesgetve az erdélyi románságot az abból származó egyházi, társadalmi és politikai előnyökkel.^[10] Kiváló diplomáciai érzékkel megáldva megnyerte az unió ügyének Kollonics Lipót (1631-1707) bíboros-érseket, és az unió vallásjogi háttérének biztosítása Apor István (1638-

[6] Marton, 2001, 176.

[7] Uo. 176-177.

[8] Albert, 2010, 19-31.

[9] Benda, 1994, 1-5.

[10] Wolff, 2002, 47-54.

1704) kincstárnok, guberniumi tanácsos érdeme volt. Külső támogatókként ők ketten voltak a „legáldozatosabb mozgatói és létrehozói az uniónak”.^[11]

Az erdélyi görögkeleti (ortodox) vallásnak az erdélyi római katolikus vallással való uniójának kérdése a bécsi udvari körök figyelmét is felkeltette. Külön konferenciákon tárgyalták az erdélyi román görögkeletiek státuszával összefüggő jogi kérdéseket, melyek megvitatásában intellektuális téren is jelentős szerepet játszott Kollonics Lipót bíboros, aki állásfoglalásában az erdélyi román ortodox és a római katolikus vallások közeledését és azoknak egyesítését szorgalmazta.^[12]

Az unió kérdését I. Lipót császár- király először 1692. augusztus 23-án kiállított kéziratában vetette fel. Felhívást intézett a felvidéki rutén görögkeleti papokhoz, melyben az unió nyújtotta politikai előnyökről szólt. Az erdélyi román görögkeleti (ortodox) papoknak is hasonlót ígért. A vallási unióra lépőket politikai és egyházi kedvezményekkel kecsegtette, melyek alapján a görögkeletieket a latin szertartásúakkal egyenrangúaknak ismerné el.^[13] A román ortodoxok megnyerésének érdekében román és latin nyelvű katekizmust adott ki *Catechismus Valachicus* néven.^[14]

A császári felhívás ösztönzésére Baranyi Pál jezsuita hitszónok, rendházfőnök és Apor István kincstárnok ténykedése az unióval kapcsolatban eredményesnek bizonyult. Az erdélyi román ortodoxok körében pozitívan hangzott az a gondolat, hogy az unió révén az erdélyi románok a másik három nemzetnek és vallásnak jogait kapják meg.^[15] Sikerült meggyőzni Theofil erdélyi görögkeleti püspököt, hogy 1697 februárjában hirdessen meg Gyulafehérvárra egy zsinatot, melyen csak 12 esperes jelent meg. Theofil püspök az első ülészakon részletesen kifejtette azon gondolatát, hogy az erdélyi románoknak a fejedelemség alatt sanyarú sorsuk volt és a reformátusok politikai és vallási nyomását kellett mindvégig elviselniük.^[16] A reformátusok befolyásolták egyházi életüket. Különböző adókat és jobbágyi szolgáltatásokat vetettek ki rájuk. A továbbiakban feltárta előttük az unió nyújtotta lehetőségeket és előnyöket.

A zsinat második ülészakán, 1697. március 21-én bizonyos feltételek mellett határozatot hoztak arról, hogy az egyházi liturgia és az egyházkormányzati szerkezet továbbra is érintetlen marad.^[17] A továbbiakban döntés született arról is, hogy a *Julianus-féle naptárt* használják az újonnan létrejövő egyházban (görögkatolikus egyház), amely a jövőre nézve a többi négy bevett egyházzal

[11] Marton, 2003, 112.; Bitay, 1935, 464–465.

[12] Bruszanowski, 2002, 11–28.

[13] Ghitta, 2002, 81–94.

[14] Nicolao, 1885, 188–190.

[15] Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien. 4/2. Ungarische Akten Specialia Fasc. 364. Transilvanica separata. Konv. A. Privilegien und Angelegenheiten der griechisch-katholischen Kirche der Rumänen in Siebenbürgen (1659) 1698–1754. 1659–1732. A román görögkatolikus klérus kiváltságainak gyűjteménye.

[16] Pirigyí, 1987, 68.

[17] Gyárfás, 1926, 121–127.; Chifár, 2002, 95–103.

egyenrangúként működik.^[18] Az elfogadott határozatokat nyilatkozatban rögzítették és Baranyi Pál közvetítésével eljuttatták a Bécsi Udvarba.

Ám a Kolonics Lipót bíboros által szorgalmazott uniós dekrétum I. Lipót általi jóváhagyása késett. Kérésére Theofil püspök 1697. június 17-én újabb zsinatot hívott össze, amelyen a megjelent 12 esperes kézjeggyel látta el a dekrétumot, de még a dekrétum császár általi megerősítése előtt elhunyt Teofil püspök, az erdélyi unió ügyének zászlóvivője.^[19]

III. AZ ERDÉLYI „PROTESTÁNS RENDEK” KÜZDELME A VALLÁSI UNIÓ ELLEN

A zsinati ülésen hozott határozatok nagy visszhangot keltettek az erdélyi rendek, a szászok^[20] és a havasalföldi görögkeleti egyház köreiben. Az unió elleni tiltakozások egész hulláma bontakozott ki Erdélyben és Havasalföldön. A protestáns többségű Erdélyi Gubernium és az erdélyi országgyűlés 1699 szeptemberében törvénybe iktatva igyekezett rendezni az unió ügyeit. Ez a szándék törvénytervezeten túl azonban nem hozott nagyobb eredményeket.^[21]

A felvetett uniós kérdés vitákhoz vezetett az erdélyi román ortodox egyház-
községekben. Az unió elleni első tiltakozók a brassói ortodox gyülekezetek, a következők pedig – az erdélyi református egyház és a református rendek által támogatott – hátszegi román lelkészek voltak. Utóbbiak közül kiemelt szerepet játszott Nagyszegi Gábor hátszegi kishemes tevékenysége, aki az erdélyi ortodoxiának a katolicizmussal való uniójából származó veszélyeire hívta fel a figyelmet.

Rabutin az erdélyi Habsburg hadak főparancsnoka tudomást szerzett Nagyszegi Gábornak a református guberniumi tanácsosokkal és Bethlen Miklós kancellárral való kapcsolatáról. Tévesen informálta Kollonics bíboros-érseket arról, hogy a Nagyszegi Gábor által vezetett tiltakozás a református rendek ösztönzésére indult el.^[22] Ezt támasztja alá Athanasius püspöknek Kollonicshoz küldött panaszlevele, amelyben a segítségét kérte Czirka János ortodox pap elfogatása ügyében.^[23]

1699 májusában a Gubernium vette védelmébe az egyesülési célú kényszerítéseket sérelmező Hátszeg vidéki román református papokat. Czirka János ortodox papot a hatóságok a vallási unió ellenes fellépése miatt fogságba vetették,^[24] de a fogságból Nagyenyedre menekült, majd egy Hátszeg vidéki román egyház-
községben húzódott meg. 1700. november 28-án a Bánffy György kormányzó

[18] Trócsányi - Miskolczy, 1992, 33.

[19] Gyárfás, 1925, 125.

[20] Ziegler, 1869, 286.

[21] Sipos, 2006, 11-14.

[22] Dumitran - Gudor - Danila, 2000, 279-281.

[23] Hintz, 1850, 98.

[24] Bethlen, 1955, 215.

elnökletével üléselő Református Főkonzisztórium állított ki oltalomlevelet a számára.^[25]

Az uniót támogató románok szellemi vezérének, Theofil püspöknek 1698-ban, hirtelen bekövetkezett halála ellenlépésekre készítette a református rendeket. Tudatosult bennük, hogy a Baranyi Pál László és Theophilus püspök közötti uniós egyezség gyökeresen megváltoztatja az egyházi, társadalmi és politikai viszonyokat Erdélyben. A kialakult helyzet egyensúlyozására püspöknek egy számukra megbízható, román embert kerestek, aki az erdélyi hagyományokhoz híven a református püspöknek leteszi a szokásos, megkövetelt hűségesküt. A református rendek jelöltje a bábolnai román lelkész fia, Anghel Popa volt. Ellenjelöltjével, Czirka Jánossal szemben, mint a Hunyad megyei román papok többsége nyíltan kifejezte a kálvinistákhoz való kötődését. Bethlen Miklós erdélyi kancellár vallomása szerint: „akkor a mi fejevári scholánkban tanuló ifjacska lett a győztes, aki tehát szintén kálvinista nevelésben részesült ... az atyjától kölcsönadott aranya, melynek jobb része gubernátor uramnak ment, tette püspökké.”^[26]

A megüresedett román püspöki tisztségbe Athanasius Anghelt választották meg, s Bukarestben püspökké is szentelték. Gyulafehérvárra való visszatérése a románok uniója ügyében 1698. április 14-én kibocsátott királyi rendelet miatt már várta őt az Erdélyi Gubernium. A királyi rendelet mindazoknak a román ortodox vallásúaknak, akik a katolikusokkal unióra lépnek, politikai, jogi és vallási kedvezményeket ígért. A felkínált kedvezmények mellett feltüntette az unióval való szembeszegülés politikai és vallási negatív következményeit is. A nyomásgyakorlás meghozta a kívánt eredményt, ugyanis Athanasius püspök által az 1698. október 7-én Gyulafehérváron összehívott zsinaton elfogadták a vallási uniót: „Biztosították egyházuknak román jellegét, püspökválasztási jogukat, minden más keresztyén egyháztól való függetlenségüket, egyházi szervezetüket, szertartásukat és fegyelmüket.”^[27] Athanasius püspökkel egyetemben 38 esperes írta alá a dokumentumot, amelyet felterjesztettek Bécsbe.^[28]

Az 1698. november 23-án Gyulafehérváron tartott országgyűlésen megjelent román képviselők előterjesztették a zsinaton elfogadott határozatot és az unióval kapcsolatos királyi proposíciókat. A protestáns többségű erdélyi rendek hosszú tanácskozás után úgy döntöttek, hogy megvizsgálják az ügyet. Az országgyűlés feliratában aggályait fejezte ki az unióval kapcsolatban.^[29]

[25] Főkonzisztórium Levéltár az Erdélyi Református Gyűjtőlevéltárában, Kolozsvárott. 4/1700, 7/1700.; Sipos, 1995, 356–359.

[26] Bethlen, 1955, 202.

[27] Bunea, 1903, 358.

[28] Sasaujan, 2002, 81–94.

[29] Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien. 4/2. Ungarische Akten Specialia Fasc. 364. Transilvanica separata. Konv. A. Privilegien und Angelegenheiten der griechisch-katholischen Kirche der Rumänen in Siebenbürgen (1659) 1698–1754. 21–22. 1698. Görögkatolikus unióhoz kapcsolódó iratok. 3. 39–40. 1698. Görögkatolikus unióhoz kapcsolódó iratok.

Az 1699. január 20-án, Segesváron megtartott országgyűlésen részletesen vizsgálták az unió kérdésével kapcsolatos kérelmeket. Mivel nem érkezett meg Bécsből a válasz, ezért a protestáns többségű országgyűlés úgy döntött, hogy nem hoznak érdemi választ az unió ügyében a császár-király leiratának megérkezéséig.

Az unió ügyének holtpontról való kimozdítását az 1699. január 26-án aláírt karlócai béke segítette elő. A császár elérkezettnek látta az időt az erdélyi román unió lezárására. Az országgyűlés bezárása után, 1699. február 16-án megérkezett I. Lipót ünnepélyes keretek között kiadott I. Diplomája.

IV. A ROMÁN VALLÁSI UNIÓ AZ I. DIPLOMA TÜKRÉBEN

Az elfogadott és hivatalosan jóváhagyott diploma részletesen taglalta az Athanasius püspök által 1698-as zsinaton elfogadtatott tételeket és a román ortodoxoknak a római katolikusokkal történő unióját. Bécsben az erdélyi unió ügyét elfogadottnak és lezártnak tekintették.^[30]

Az Erdélyi Gubernium 1699. július 14-én kelt feliratában rámutatott az unió okozta egyházi, társadalmi és politikai hátrányokra: „A román népre rákényszerített egyesülés nincs hasznára a katolikusoknak, mert ennek a népnek nincs egy religiója sem és tele van mindenféle babonával, barbár és hajlandósága van rosszat cselekedni. Az egyesülés célja Erdély törvényeinek felborítása és a lelkészek terheinek átruházása a többi adóköteles vállára, agitációt eredményezve a szomszédos göröghitű fejedelmek között. Több fényben látva a dolgokat a román papok lettek, sem katolikusok, sem őszintén unitusok, sem a katolikusokhoz tartozóak vagy azok barátai, csak olyan emberek, akiket felszabadítottak adóiktól és jobbágyságukból, és akik hajlandónak mutatkoznak földtulajdonosaik ellen harcolni. Ilyen újítások nem lehetnek hasznára sem a trónusnak, sem az országnak, amelyben a religió dolgában a hangvétele csendes és szerény volt, mint az állam politikája miatt, mint a nációk és vallások uniója és esküje miatt. Csak így Erdélyország számos ellenségtől körülvéve, sok vallással és sok nemzetiséggel és különböző vallású fejedelmek által kormányozottan meg tudta őrizni függetlenségét és létét a viharos időknek ellenére, amelyeket átélt.”^[31]

Bécs a Gubernium feliratára határozott elutasítással válaszolt 1699. augusztus 26-án. Megerősítette az 1699. február 14-i diplomában írt kedvezményeket és felszólította az erdélyi Guberniumot, hogy azt tartsa tiszteletben és hajtsa végre.^[32]

[30] Baritiu, 1889, 155.

[31] Dragomir, 1920, 25.

[32] Bod Péter: *A románok uniáztatásáról való rövid história*. Biblioteca Centrala Universitatii din Cluj Napoca. (Bábes-Bolyai Tudományegyetem Központi Egyetemi Könyvtár Kolozsvár.) Ms. F. a. 23-33.; Gudur, 2008, 297.

A Gubernium az 1699. szeptember 8-án összehívott országgyűlés határozata alapján jelezte azon szándékát, hogy az erdélyi rendek tudomásul vették a bécsi udvarnak az 1691-ben kiadott *Diploma Leopoldinum* tartalmi lényegére vonatkozó változtatási tervét. Az erdélyi rendek a továbbiakban rámutattak arra a súlyos kérdésre, hogy nem kaptak lehetőséget az unió körül kialakult problémák megoldására. A rendek válaszukban kifejezték azon szándékukat, hogy nem kívánnak eltérni a *Diploma Leopoldinum*ban biztosított jogaiktól és szeretnék megőrizni Erdély belső autonómiáját annak fejedelemskori hagyományaival együtt.

A többségében protestáns vallású rendek a vallási unió elleni tiltakozásának és védekezésének részben vallási, részben pedig politikai okai voltak. Két különböző politikai és gazdasági érdek nézett szembe egymással. A rendek a politikai és gazdasági kiváltságaikat féltették, a nemzeti öntudatra ébredő román ortodoxok pedig a kiváltságos erdélyi nemzetekkel egyenrangú és egyenjogú státusz elérését tűzték ki célul Habsburg támogatással. A kialakult konfliktus a két fél között az addigi viszony megromlását eredményezte.

Az uniós törekvések megakadályozása céljából nagyon jól kigondolt diplomáciai fegyverhez nyúltak a rendek. Elejébe mentek a létrejövő uniónak és kihirdették, hogy a román ortodox vallásúaknak szabadságunkban áll bármely bevett valláshoz csatlakozni és így elnyerik azoknak a jogállását. „A katolikus kivételezetség csökkentésének szándéka mellett ennek is tulajdonítható, hogy az 1698 áprilisában, Bécsben tárgyaló Bánffy György és Bethlen Miklós elfogadta a *Ministerialkonferenz in rebus Transilvanicis*-szel azt az alapelvet, hogy az ortodox papok bármely bevett felekezettel egyesülhetnek, elnyervén az illető egyház lelkészi karának jogállását.”^[33] – állapította meg Sipos Gábor történész. Ismervén a román többségnek az unióhoz való negatív hozzáállását, újabb vizsgálatot rendelt el annak megállapítására, hogy melyik bevett vallással kívánnak egyesülni a románok.^[34]

Az 1699-ben tartott országgyűlés tényleges törvényt hozott a vallási unió korlátok közé szorítására és előmenetelének megakadályozására. Határozatot hoztak, hogy helységenként nagyságtól függetlenül csak korlátozott számú görög szertartású pap részesülhet adómentességben, valamint kötelezte a püspököt Hátszegen és Fogarasban román nyelvű iskolák felállítására az egyháziak erkölcsének javítása céljából.^[35]

[33] Sipos, 2000, 37.

[34] Az 1568-as Tordai országgyűlés elfogadta és kihirdette a *recepta religio vallásjogi rendszert*, amelynek értelmében az államilag elismert egyházak előnyt élveznek a többi megtűrt státuszban lévőkkel szemben. A *recepta religio*ba tartoztak a katolikus, református, lutheránus és unitárius egyházak. Az ortodox román (görögkeleti) egyházat a megtűrt egyházak státuszába sorolták.

[35] Cserei, 1852, 286.

V. A ROMÁN VALLÁSI UNIÓ A II. DIPLOMA TÜKRÉBEN (1701)

Az unió kezdetekor a *Második Uniós Diploma* harmadik pontjában az erdélyi államalkotói joggal rendelkező nemzetek soraiba emelt egyesült románoknak az uralkodó politikai és jogi engedményeket tett. Az 1701. március 19-én kiadott második vallási uniós diploma sem ért el újabb eredményeket az uniós törekvésekkel szembeni küzdelemben. A megszigorított szabályzatok értelmében csak a katolikus egyházzal egyesülhettek az ortodoxok, a protestáns egyházak csak védelmet biztosíthattak a számukra.^[36]

A románok vallási uniójának megszilárdulása Athanasius püspök személyétől függött, ezért a legfontosabb feladat a püspök személyének, egyházi jogi státuszának megállapítása volt: a pápa általi egyházi jogi elismerése és I. Lipót császár-király általi megerősítése. Az erdélyi országgyűlés másodszer rendelte el a vizsgálatot a püspök és a román papságnak az unióval kapcsolatos állásfoglalása ügyében. Az 1700. szeptember 5-én tartott zsinaton döntöttek arról, hogy az erdélyi románok elfogadják-e a katolikus egyházzal kötött uniós feltételeket vagy inkább a református egyházzal kötnek uniót, esetleg megmaradnak a görögkeleti egyházban. A zsinaton véglegesen kimondták a katolikus egyházzal való uniót,^[37] melynek dokumentumát 54 esperes és 1563 lelkész írta alá.^[38]

Athanasium 1701. február 5-én a bécsi Szent Anna templomban katolikus püspökké szentelték, miután letette a hűségesküt és elfogadta a római katolikus hitvallást.^[39] Ezt követően adatta ki I. Lipót 1701. március 19-én a II. Diplomát, amelyben megerősítette Athanasium püspöki székében és közölte Róma jóváhagyását. I. Lipót császár-király 1701. december 12-én, az Erdélyi Guberniumnak küldött leiratában a korábban kiadott diplomában foglaltakat ismételtelen megerősítette.^[40]

[36] Sipos, 2000, 37.

[37] Dumitran, 2002, 37-46.; Moldoveanu, 1872, 86.; Grama – Bunea, 1893, 53.

[38] A zsinaton elfogadott és aláírt dokumentum szövege: "Mi alulírottak, püspök,esperesek, egész Erdély és a hozzátartozó részek román egyházának egész klérusa, tudtotokra adjok mindazoknak, kiknek illik, különösen pedig Erdély rendjeinek, miszerint tekintetbe véve úgy az emberi élet folyó változandóságát, mint szintén a lélek halhatatlanságát, szabadon önként, isten neve által buzdítatva csináltuk a római katolikus egyházzal való egyesülést, és ezáltal magunkat a római szentegyház tagjainak nyilvánítjuk vallván és híven mindazokat amiket ő elfogad vall és hisz, s a legkülönösebben azon négy pontot, a melyeknél fogva eddig mi egymástól elválasztva gondoltuk, s amelyek úgy ő császári felségének kegyes dekrétuma mint szintén az érsek ő eminentiájának diplomája által javasoltattak, mely okból akarjuk, hogy mi is mindazon jogoknak és kiváltságoknak örvendjünk, amelyeknek Magyarország volt királyai által alkotott törvényeknél fogva azon anyaszentegyház papjai is örvendenek, úgy mi is ő császári királyi Felségének és érsek primásának említett dekrétumainál fogva, ezentúl mint azon egyház tagjai örvendezzünk. Ezeknek nagyobb hitele és erőssége kedvéért megerősítettük ezen manifestumunkat saját aláírásunkkal és a gyulafehérvári monostor pecsétjével és saját pecsétjeinkkel Gyula-Fehérvárt, 1700 szeptember 05-én (L.S.) Athanasium püspök." (Nicolao, 1885, 205.)

[39] Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Budapest. Hevenesi Gyűjtemény kézírata, A 6825/III. jelzet.

[40] Moldován, 1889/2, 136.

A Diploma 1. fejezetében a császár kimondta a teljes görög egyesült egyház (görög katolikus) egyenjogúságát a római egyházzal. A 2. fejezetben papjait felmenti a jobbágyi (személyes) szolgáltatások végzése alól. A 3. – politikai és közjogi szempontból a legkényesebb és egyben a legfontosabb – fejezet kimondta, hogy az egyesült egyház tagjai többé nem tekinthetők megtúrt nemzetnek, hanem a törvények védelme alatt állnak, mint a többi három erdélyi nemzettel egyenrangú nemzet. A románoknak a másik három nemzettel való egyenjogúsítása veszélybe hozta volna a *Kápolnai unió* óta (1437) létező kiváltságokat és politikai státuszokat. A II. *Diploma Leopoldinum*ban foglaltak csak az 1701-ben üléselő országgyűlés hozzájárulásával emelkedett volna törvényerőre. Az országgyűlésen megjelenő protestáns és részben katolikus rendek képviselői elfogadták Bethlen Miklós kancellár által készített sérelmi felirat 3. cikkelyét. Az unió ellen tiltakoztak és aggodalmukat fejezték ki a románok negyedik nemzetként való elismerésével kapcsolatban: „Adja Isten, nehogy ez a barbár és szapora nemzet bizonyos idő eltelte után a többi nemzetek ledöntésére merészkedjék!” A 4. fejezet a reformátusok hitvallásának (Heidelbergi Káténak) az eltávolítását s a református egyház hatására létrejött szokások megszüntetését rendelte el. A diploma 5. és egyben legfontosabb rendelkezése az volt, hogy a görög egyesült püspököt az esztergomi érsek egyházi hatáskörébe vonta.^[41] A diploma 12. fejezete az 1579. évi országgyűlés által deklarált püspökválasztási jogot annyiban korlátozza, hogy a papság ezután csak jelölhet három egyént e méltóságra, püspökké a legalkalmasabbat azonban a császár fogja kinevezni.^[42] Az 1701. június 15-én tartott országgyűlésen elfogadták a II. *Diploma Leopoldinum* minden pontját a 3. fejezet tartalmi változtatásával.^[43]

Néhány hónappal később, 1701. június 25-én Gyulafehérváron beiktatták Athanasiust püspöki tisztségébe. I. Lipót által kiadott két diploma alapján megkötött vallási unió biztosította az erdélyi román papok részére a katolikus papokkal egyenlő jogokat. A püspöküknek főpapi tekintélyt adott, egyházukat kiemelte a megtúrt vallások sorából és a többi négy bevett vallással egyenrangúvá és egyenjogúvá vált.^[44] A tanulni vágyó román nemzetiségű görög katolikus diákok előtt megnyílt a továbbtanulás lehetősége magyarországi és a külföldi katolikus egyetemeken. Az erdélyi román görögkeleti vallásúak a vallási unió által egy megtúrt politikai és jogi státusból az államalkotói nemzetek sorába való belépés lehetőségét kapták meg a 18. század elején.

[41] Gyárfás, 1924, 131.

[42] Uo. 133.

[43] Gál, 1837, 11.

[44] Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien 4/2. Ungarische Akten Specialia Fasc. 364. Transilvanica separata. Konv. A. Privilegien und Angelegenheiten der griechisch-katholischen Kirche der Rumanen in Siebenbürgen (1659) 1698–1754. 85–86. 1701. 12. 1. Lipót rendelete a román unió ügyében az Erdélyi Guberniumhoz.

VI. ÖSSZEGRZÉS

Az erdélyi román görögkeleti vallásúak (ortodoxok) a 17. század végén a római katolikus vallással való uniót lehetőségként használták fel az adótól és a jobbágyi státusztól való szabadulás reményében. Erdélynek a három nemzet és négy bevett valláson alapuló alkotmányos rendszerének évszázados hagyománya szűnt meg a román görög katolikus vallásnak hivatalos elismerésével.

A 18. század elején a protestáns rendek konzervativizmusa és a katolikus rendeknek a nemzeti viszonyok átalakulásától való félelme nem tudta megakadályozni a Habsburg udvar rekatolizációs törekvéseit. A román ortodoxok vallási kérdéseikben nemcsak a vallási problémák megoldásaira keresték a válaszokat, hanem azon túl egy megtúrt vallású és kiváltságok nélküli nemzetnek az államalkotói státuszba való bekerülés lehetőségét, annak jogi eszközeivel: „Lényegét tekintve a vallási unió nem, mint egy vallási aktus jelenik meg annak ellenére, hogy a mez, amelybe öltöztették, ezt sejtette. Tudatos politikai aktus volt, amelynek nyertese az erdélyi románság volt és annak egyháza...”^[45]

Az unió létrejöttének lényegi kérdéseire adott válaszában Bunea Agoston rávilágított a 17. század végi erdélyi románok vallási autonómia törekvéseire és azok sikereire: „... a románok egyfelől vallásilag egyesültek a román egyházzal, de másrészt biztosították egyházuknak román jellegét, püspökválasztási jogukat, függetlenségüket minden más hazai egyháztól, egyházi szertartásait, szervezeteiket és fegyelmiüket úgy amint az a keleti egyházakban szokás volt...”^[46] A 18. század eleji erdélyi román ortodoxok vallási uniós törekvéseinek 1701-ben lezáruló első szakasza egy hosszú vallásügyi és részben politikai folyamatnak a kezdete volt. A vallási uniós küzdelmeikben az egyházi autonómiának a megszerzéséért szálltak síkra.

IRODALOM

- Albert András (2010): Gróf Bethlen Miklós erdélyi politikus és a Diploma Leopoldinum hitlevel (1691). In: Smuk Péter (szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei. Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola konferenciája*. Győr. 19-31.
- Baritiu, George (1889): *Parti alese din Istoria Transilvaniei pre doue sute de ani din urma*. Sibiu. W. Krafft. 155.
- Benda Kálmán (1994): Az 1568. évi tordai országgyűlés és az erdélyi vallásszabadság. In: *Erdélyi Múzeum* 56. Kolozsvár, 3-4. füzet. 1-5.
- Bethlen Miklós (1955): *Bethlen Miklós Önéletírása*. 1-2. (Sajtó alá rend. Tolnai Gábor.) Magyar Századok sor. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

[45] Dumitran – Gudor – Danila, 2000, 282.

[46] Bunea, 1903, 358.

- Bitay Árpád (1935): *Recenzió Bíró Vencel: Altorjai Gróf Apor István és kora című könyvhöz*. Erdélyi Tudósító. Cluj. 464–465.
- Brusanowski, Paul (2002): *Relatiile politice ale interesului cardinalului Leopold Kollonich fata de romani*. Annales Universitatis Apulensis. VI. No. 2. 11–28.
- Bunea, Augustin (1903): *Discursuri Autonomia Bisericeasca diverse*. Blas.
- Craciun, Maria (1999): *Contra reforma si schimbarile din viata religioasa transilvaneana a secolului al XVI-lea, in Iacob Marza, Ana Dumitran*. Alba Iulia. 57–93.
- *Nagyajtai Cserei Mihály Historiája (1852)*. A szerző eredeti kéziratából kiadta Kazinczy Gábor. Pest. 1852.
- Dragomir, Silviu (1920): *Istoria Desrobirei Religioase*. Sibiu.
- Dumitran, Ana (2002): *Unirea dinainte de unire. Citeva posibile directii de aprofundare a intelegerii gestului Bisericii Ortodoxe din Transilvania de unire cu Biserica Romano-catolica*. Annalis Universitatis Apulensis. VI. No. 2. 37–46.
- Dumitran, Ana – Gudor, Botond – Danila, Nicolae (2000): *Relatii interconfesionale romane-maghiare in Transilvania*. Alba Iulia.
- Zieglauer, von Ferdinand (1869): *Harteneck, Graf der sächsischen Nation und die Siebenbürgischen Parteikämpfe seiner Zeit. 1691–1703*. Hermannstadt.
- Grama, Alexandru – Bunea, Augustin (1893): *Chestiuni din dreptul si istoria bisericei unite*. Blaj.
- Gyárfás Elemér (1925): *Az erdélyi románok uniója s a román görög katolikus egyházi szervezet kifejlődése*. In: Gyárfás Elemér (szerk.): *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton.
- Gyárfás Elemér (1924): *Bethlen Miklós kancellár*. Dicsőszentmárton. 121–127.
- Gál László (1837): *Az erdélyi diaéták és országos végzések foglalatja*. III. Kolozsvár.
- Gudor Kund Botond (2008): *Istoricul Bod Péter (1712–1769)*. Cluj –Napoca. 297.
- Hintz József (1850): *Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen*. Hermannstadt.
- Marton József (2001): *Katolikus egyháztörténet*. Vol. II. Ed. Stúdiium, Kolozsvár-Cluj.
- Moldoveanu, Ioan Micu (1872): *Acte sinodali ale baserecei romane de Alb'a Iulia si Fagarasiu*. Vol. 11. Blasiu.
- Marton József (2003): *A Gyulafehérvári Unió (1697–1701)*. In: *Studia Universitatis Babes-Bolya*. 7.
- Moldován Gergely (1889): *Az erdélyi román nép vallási unója Rómával*. 2. Ebm. 122–1151.
- Nicolae, Chifar (2002): *Mitropolitul si sinodul Bisericii romanesti din Transilvania in contextul evenimentelor privind Unirea cu Biserica Romei. 1698–1701*. Annales Universitatis Apulensis. VI. No. 2. 95–103.
- Nicolao, Nilles (1885): *Symbollae ad illustrandum Historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae St. Stepanus, Centiponte*. 188–190.
- Ovidu, Ghitta (2002): *Iosif di Camillis: un vicar apostolic la portile Transilvaniei*. Annales Iniversitatis Apulensis. VI. No. 2. 81–94.
- Peris, Lucian (1998): *Le missioni gesuite in Transilvania e Moldovia nel seicento*. Cluj-Napoca.
- Pirigyi István (1987): *Uniói törekvések az újkori Magyarországon*. In: *Katolikus egyháztörténeti konferencia*. Keszthely.
- Pompiliu, Teodor (1994): *Politica confesionala a Habsburgilor in Transilvania (1692–1759)*. Cazul romanesc in Caietele David Prodan. I. Nr. 2. 15–39.

- Sasaujan, Mihai (2002): *Institutiile și persoane implicate în Unirea bisericăscă din Transilvania (1698–1761) și opoziția la adresa ei. Motivele principale ale atitudinilor lor.* Annales Universitatis Apulensis. VI. No. 2.
- Sipos Gábor (1995): *Román református eklézsiák oltalomlevele 1700-ból. Europa. Balcanica-Danubiana-Carpathiaca.* Annales. 2/B. Budapest. 356–359.
- Sipos Gábor (2000): *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása. 1668–1713–1736.* In: *Erdélyi Tudományos Füzetek.* 230. Kolozsvár.
- Sipos Gábor (2002): *Consistoriul Reformat Suprem și problema Unirii religioase a romanilor.* Annales Universitatis Apulensis. VI. No. 2. 105–110.
- Sipos Gábor (2006): *Relații Bisericii Reformate ardelenice cu Bisericile romanesti în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.* Annales Universitatis Apulensis. X. No. 2.
- Trócsányi Zs. – Miskolczy (1992): *A Fanariótáktól a Hohenzollernekig.* Budapest, Encyclopaedia Transylvanica sorozat; 33.
- Wolff, Marionela (2002): *Ordinul iezuit Unirea bisericăscă a romanilor.* Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. VI. No. 2. Alba Iulia. 47–54.

FORRÁSOK

- Bod Péter: *A románok uniáltatásáról való rövid história.* Biblioteca Centrala Universitatii din Cluj Napoca. (Bábes-Bolyai Tudományegyetem Központi Egyetemi Könyvtár Kolozsvár.) Ms. F. a. 23–33.
- Főkonzisztórium Levéltár az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában, Kolozsvárott. 3/1700. 4/1700, 7/1700.
- Haus-, Hof- und Staatsarchiv.Wien. Ungarische Akten Specialia Fasc. 364. Transilvanica separata. Konv. A. Privilegien und Angelegenheiten der griechisch-katholischen Kirche der Rumanen in Siebenbürgen (1659) 1698–1754. 1659–1732 A román görögkatolikus klérus kiváltságainak gyűjteménye.
- Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien. 4/2. Ungarische Akten Specialia Fasc. 364. Transilvanica separata. Konv. A. Privilegien und Angelegenheiten der griechisch-katholischen Kirche der Rumanen in Siebenbürgen (1659) 1698–1754. 21–22. 1698. Görögkatolikus unióhoz kapcsolódó iratok. 3. 39–40. 1698. Görögkatolikus unióhoz kapcsolódó iratok.
- Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien. 4/2. Ungarische Akten Specialia Fasc. 364. Transilvanica separata. Konv. A. Privilegien und Angelegenheiten der griechisch-katholischen Kirche der Rumanen in Siebenbürgen (1659) 1698–1754. 85–86. 1701. 12.12. I. Lipót rendelete a román unió ügyében az Erdélyi Guberniumhoz.
- Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Budapest. Hevenes Gyűjtemény kézirata, A 6825/III. jelzet.